

ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У КОНТЕКСТІ ЦІННОСТЕЙ ОБ'ЄДНАНОЇ ЄВРОПИ

У статті розкрито суть поняття «цінність» як предмету дослідження аксіології. Проаналізовано результати експериментальних досліджень цінностей українського та європейського суспільства, що дало змогу сформулювати ціннісний портрет населення України і зіставити його з більшою частиною населення Європи. Відзначено, що цінності українців відрізняються від середніх їхніх значень у Європі: цінності безпеки, традиції, конформності та влади виражені в Україні помітніше, а цінності самостійності, гедонізму, стимуляції й доброзичливості, навпаки, слабше. Окрім того, Україна випереджає інші країни за одним із компонентів самоствердження, а саме за тим, де у фокусі багатство, повага і влада над людьми, а не активна самореалізація та самовіддача.

Ключові слова: цінності, безпека, традиції, конформність, влада, гедонізм, стимуляція, доброзичливість.

В статье раскрыта сущность понятия «ценность» как предмета исследования аксиологии. Проанализированы результаты экспериментальных исследований ценностей украинского и европейского общества, что позволило сформировать ценностный портрет населения Украины и сопоставить его с большей частью населения Европы. Отмечено, что ценности украинцев отличаются от средних их значений в Европе: ценности безопасности, традиции, конформности и власти выражены в Украине заметнее, а ценности самостоятельности, гедонизма, стимуляции и доброжелательности, наоборот, слабее. Кроме того, Украина опережает другие страны по одному из компонентов самоутверждения, тому, где в фокусе богатство, уважение и власть над людьми, а не активная самореализация и самоотдача.

Ключевые слова: ценности, безопасность, традиции, конформность, власть, гедонизм, стимуляция, доброжелательность.

In the article the essence of the concept of «value» as an object of study of axiology is disclosed. The results of experimental studies of the values of Ukrainian and European society were analyzed, that gave opportunity to create a valuable portrait of the population of Ukraine and to compare it with the most part of the population of Europe. It is noted that the Ukrainian values differ from their average values in Europe: the values of security, traditions, conformance and authority are more visible expressed in Ukraine, but the values of independence, hedonism, stimulation and goodwill, on the contrary, are more weakly expressed

In addition, Ukraine anticipates other countries in having one of self-affirmation component, namely, that focus on wealth, respect and authority over people, but not active self-realization and dedication. It is accented that the «average Ukrainian» has stronger expressiveness of the values that belong to the category of «preservation» (security, conformality, tradition), than the another majority representatives that are involved in the research of countries, and, conversely, has lower expressiveness of the values that belong to the opposite in the content of the category «openness to change» (autonomy, hedonism, stimulation). Ukrainians the value of success achievements and its social recognition are expressed stronger than the respondents from most other countries. The general configuration of the differences of the «average Ukrainian» creates the image of a person who has a high degree of caution (or even fear), the need for protection from a strong state, conservatism, the desire «to be emunctorially acquiescent» and the fear of social condemnation. Accordingly, it has relatively poorly expressed needs for novelty, creativity, freedom and independence, it does not have a tendency to risk and desire for fun and pleasure. At the same time, it seeks wealth and power, as well as personal success and social recognition, however, the desired achievements do not involve creativity and the creation of a new one.

Keywords: values, safety, traditions, conformance, power, hedonism, stimulation, goodwill.

Постановка проблеми. Зацікавленість проблемою цінностей посилюється у перехідні періоди суспільного розвитку. Процес глибоких змін у житті нашого суспільства висуває пріоритетну проблему цінностей та ціннісного впливу на особистість. Ця тема хвилює фахівців у галузі аксіології, етики та власне філософії з часів І. Канта, який сформулював свої відомі запитання: «Що я можу знати?», «Що я маю робити?», «На що я можу сподіватися?». Відповіді на них, особливо на останнє запитання, ціннісно орієнтують людину в світі, пропонують їй панораму цілей, ідеалів, надій, тобто допомагають осмислити своє життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цінність є предметом дослідження особливого розділу філософської науки – аксіології, формування якої як самостійної галузі філософії відбувається тоді, коли поняття «буття» поділяється на «реальне» і «цінне» (онтологію та аксіологію). Поняття «цінність» вперше визначено у І. Канта, який визнавав її вищим принципом людської поведінки. У філософії «цінність» узагальнено розглядають з двох позицій: як «поняття, що характеризує безумовні незаперечні основи людського буття» і як «значення певних предметів, явищ, процесів для людини, соціальних груп, суспільства в цілому» [Кириленко, 2002: с. 423]. Обидва розуміння поняття «цінність» іноді в реальному житті заперечують одне одного: те, що в філософії розглядається як цінність – свобода, добро, істина – для окремої людини може й не становити інтересу. А конкретні предмети, цінні для індивіда, у філософському сенсі можуть і не бути цінністю. Поняття «цінність» можна зіставити з поняттям «сутність людини», яке не завжди тотожне індивідуальному людському існуванню. Філософське розуміння цінності має певні особливості. Вони виявляються у взаємозв'язках понять «сутність людини» і «цінність»; усвідомленні цінності; протиставленні цінності як певного ідеалу реальності; включенні цінності в оцінювальну та цілетвірну діяльність людини. Поняття «цінність» неможливо розкрити, не звертаючись до понять «оцінка» – співвідношення реальних явищ з цінністю, і «мета» – проєкт досягнення. Цілі, що формуються на основі цінностей, завжди масштабні та сенсожиттєві. Цінності як координати людського світу сприяють його стійкості, організують цілеспрямовану людську діяльність. У певному сенсі цінності є «кінцевими цілями» людини, критерієм оцінювання будь-якого культурного феномену. Культура і є головним мірилом наявності цінностей у нашому житті.

Метою даної статті є аналіз цінностей українського суспільства у контексті цінностей об'єднаної Європи.

Вклад основного матеріалу. У рамках масштабного міжнародного проєкту «Європейське соціальне обстеження» (European Social Survey) було проведено дослідження цінностей країн Європи, у т. ч. й України (23 країни ЄС + Україна). Це дослідження дало змогу сформувати ціннісний портрет населення України та зіставити його з більшою частиною населення Європи. Важливо, що об'єктами

Psychology

дослідження були як «старі» капіталістичні країни з давніми демократичними традиціями, так і колишні соціалістичні країни Центральної та Східної Європи (Угорщина, Польща, Словаччина, Словенія).

З огляду на дані попередніх міжнародних зіставлень, до яких була залучена Україна, а також подібна на неї в багатьох аспектах пострадянського розвитку Росія, українські експерти проекту (Є. Головаха, А. Горбачик, В. Магун, Н. Паніна) очікували, що зміст життєвих цінностей українського населення буде значно відрізнятися від аналогічних цінностей населення європейських країн з розвинутою капіталістичною економікою та з демократичними традиціями [Магун, 2007a]. Список цінностей, покладений в основу дослідження, був сформований ізраїльським дослідником Ш. Шварцем та охоплює 10 «латентних мотиваційних типів цінностей»: 1) влада (power). Соціальний статус і престиж, контроль чи домінування над людьми і ресурсами; 2) досягнення (achievement). Особистий успіх і його демонстрація через досягнення і здібності, що відповідають соціальним стандартам; 3) гедонізм (hedonism). Власне задоволення і чуттєве задоволення; 4) стимуляція (stimulation). Життя, насичене гострими відчуттями, новизною і складними завданнями; 5) самостійність (selfdirection). Незалежність у мисленні та прийнятті рішень, творчість, пізнання; 6) універсалізм (universalism). Розуміння, висока оцінка і захист благополуччя всіх людей, а також природи; толерантність; 7) доброзичливість (benevolence). Збереження і підвищення благополуччя людей, з якими людина часто спілкується; 8) традиція (tradition). Повага і прийняття звичаїв та ідей, які виходять з традиційної культури і релігії, прихильність до них; 9) конформність (conformity). Уникнення дій, схильностей і спонукань, які могли б засмутити інших людей або заподіяти їм шкоду, а також порушити соціальні вимоги і норми; 10) безпека (security). Безпека, гармонія і стабільність суспільства, стосунків з людьми і самої людини [Treaty of Lisabon: p. 878-891].

Як засвідчило дослідження науковців, цінності українців відрізняються від середніх їхніх значень у Європі: цінності безпеки, традиції, конформності та влади виражені в Україні помітніше, а цінності самостійності, гедонізму, стимуляції й доброзичливості, навпаки, слабше. Окрім того, Україна випереджає інші країни за одним із компонентів самоствердження, а саме за тим, де у фокусі багатство, повага і влада над людьми, а не активна самореалізація та самовіддача. Більш детальне порівняння цінностей українського суспільства з європейськими країнами наведено у табл. 1 [Магун, 2007a; Магун, 2007б].

Таблиця 1
Середні значення 10 типологічних вартісних індексів в Україні та результати порівняння України з іншими країнами

Назва укрупнених ціннісних категорій	Назва типологічних ціннісних індексів	Характеристика становища України порівняно з іншими європейськими країнами
Збереження	Безпека	Випереджає всі країни, крім Греції, Естонії, Польщі, Угорщини, з якими немає значних відмінностей
	Конформність	Випереджає всі країни, крім Норвегії, Польщі, Словаччини, Чехії, з якими немає значних відмінностей
	Традиція	Випереджає 16 з 28 країн, відстає від Греції, немає значних відмінностей із Словаччиною, Португалією, Польщею, Іспанією, Ірландією, Словенією
Відкритість до змін	Самостійність	Відстає від усіх країн, окрім Греції
	Стимуляція	Відстає від усіх країн, окрім Греції, Угорщини
	Гедонізм	Відстає від 21 країни, випереджає Польщу, немає відмінностей із Словаччиною
Самоствердження	Досягнення	Україна займає середню позицію, відстає від 7 і випереджає 8 країн, немає значних відмінностей з 8 країнами: Греція, Німеччина, Норвегія, Ірландія, Данія і країни Бенілюксу
	Влада	Має найвище значення і випереджає всі інші країни
Вихід за межі власного Я	Доброзичливість	Відстає від 16 країн, випереджає Словенію. Немає значних відмінностей зі Словаччиною, Чехією, Португалією, Угорщиною, Грецією, Польщею
	Універсалізм	Україна займає середню позицію. Не відрізняється від 10 країн, зокрема Німеччини, Данії, Ірландії, Великої Британії, Норвегії, Іспанії.

Як видно з таблиці, Україна за 8 із 10 ціннісних індексів посідає крайні або близькі до країв позиції серед 24 європейських країн. До того ж більшість відмінностей України за цими індексами з іншими країнами статистично значущі. Отже, цінності українського населення відрізняються від цінностей населення більшості інших країн, залучених у дослідження.

Таким чином, «середньому українцеві» притаманна вища, аніж представникам більшості інших, залучених до обстеження країн, виразність цінностей, які належать до категорії «збереження» (безпека, конформність, традиція), і, навпаки, нижча виразність цінностей, які належать до протилежної за змістом категорії «відкритість до змін» (самостійність, гедонізм, стимуляція). Крім того, нижча цінність доброзичливості (з категорії «Вихід поза межі власного Я») і вища цінність влади, у т. ч. за рахунок цінності багатства, що є одним з її компонентів. Сильніше, ніж у респондентів із більшості інших країн, виражена цінність досягнення успіху і його соціального визнання. Загальна конфігурація цих відмінностей змальовує образ людини, якій притаманна висока обережність (або навіть страх), потреба в захисті з боку сильної держави, консерватизм, прагнення «не висуватися» і страх перед соціальним осудом. Відповідно у цієї людини порівняно слабко виражені потреби в новизні, творчості, свободі й самостійності, їй не притаманна схильність до ризику та прагнення до веселощів і задоволень. Водночас ця людина прагне до багатства і влади, а також до особистого успіху й соціального визнання (однак можна констатувати, що бажані досягнення не припускають творчості й створення нового). Сильна орієнтація на індивідуальне самоствердження знижує готовність цієї людини піклуватися навіть про тих, хто їй безпосередньо оточує [Магун, 2007а; Магун, 2007б].

Усвідомлюючи наявність названих ціннісних відмінностей, важливо не переоцінювати специфіку українського населення. Україна розташована серед країн, з якими в неї відсутні статистично значущі відмінності. Це країни, які мають спільне з Україною соціалістичне минуле і, як і Україна, перебувають на етапі постсоціалістичного розвитку. Якщо розглядати результати зіставлення за 8 ціннісними індексами, за якими Україна відрізняється від більшості досліджуваних країн, то однакові з нею середні значення найчастіше мають Греція, Польща, Словаччина (у 4-х ціннісних порівняннях кожна), а також Чехія, Угорщина та Ірландія (у 3-х ціннісних порівняннях кожна) [Магун, 2007а; Магун, 2007б].

Згадане дослідження дало вченим змогу зіставити ціннісні профілі населення України та інших європейських країн. Було з'ясовано, що найбільш значущою для населення України є цінність безпеки, друге й третє місця посідають універсалізм і доброзичливість, четверте-п'яте – традиція та конформність. Середні значення всіх цих цінностей у верхній частині ціннісної ієрархії позитивні, отже, порівняно з індивідуальними середніми, респонденти надають їм більш високої значущості. Середні величини наступних п'яти цінностей, які перебувають у нижній частині

ціннісної ієрархії, негативні, а це означає, що, порівняно з індивідуальним тлом, респонденти надають їм меншої ваги. Шосте місце посідає самостійність, сьоме – влада, восьме – досягнення, а на дев'ятому й десятому місцях – гедонізм та стимуляція. Порівняння ціннісного профілю України з профілями інших країн засвідчує, що особливо близькі до нього профілі Польщі й Словаччини. Більш помітно відрізняється ціннісний профіль України від профілів Естонії та Великої Британії [Щербакова, 2013].

Дослідження засвідчило, що Україна справді неоднорідна в сенсі цінностей і що статистично значущі відмінності між різними частинами України існують за всіма індексами, крім двох – конформності та самостійності. З'ясувалося також, що «відповідають» за ці відмінності насамперед Західний і Центральний регіони. З опису отриманих у результаті дослідження статистично значущих відмінностей видно, що найпомітніша відмінність у цінностях, які сповідує населення, існує не між Заходом і Сходом, а між Заходом і Центром України. Мешканці Західної України, на відміну від мешканців Центру, більше цінують традицію, досягнення, гедонізм і стимуляцію, водночас для них менш важливі безпека, доброзичливість і універсалізм. Відмінність у цінностях мешканців східних і західних регіонів дуже незначна: Схід ціннісно ближчий до Заходу, ніж Південь і Центр України.

Продовжуючи розгляд цінностей українського суспільства, звернемося до аналізу результатів дослідження Київського інституту проблем управління ім. Горшеніна, який провів дослідження «Моральність українського суспільства» в межах циклу досліджень ментальних основ вибору [Моральність українського..., 2010] та серії соціологічних опитувань Українського центру економічних та політичних досліджень імені О. Разумкова (з 2002 по 2012 рр.) [Рябчук, 2000]. У межах цього дослідження на запитання «Як би ви загалом оцінили стан українського суспільства?» респонденти відповіли так: 70,6% опитаних вважають, що суспільство занепадає або не розвивається; майже 19% вважають, що суспільство розвивається [Моральність українського..., 2010]. Ці дані свідчать про те, що українське суспільство реально оцінює нинішній стан розвитку, а відповідно сам розвиток усіх сфер життєдіяльності вважає одним із пріоритетних загальнонаціональних інтересів. Це запитання корелюється із визначенням стану моральності українського суспільства: половина опитаних вважає його незадовільним, що вже традиційно свідчить про наявність т. зв. ціннісного вакууму, з одного боку, а з другого – про наявність регіональних протиріч між ціннісними системами українців і західних запозичень, які, потрапляючи на непідготовлений ґрунт, здатні знизити рівень моральності суспільства. Визначаючи політикоправовий аспект реалізації цінностей (норм), дослідження засвідчило, що майже половина опитаних вважають допустимим порушення законів у разі їхнього протиріччя з власними інтересами. Отже,

законослухняність не є цінністю для більшої частини населення України в даний часовий проміжок. Це можна пояснити низкою причин: 1) відсутністю довготривалих правових традицій в Україні; 2) подвійними стандартами щодо законослухняності у державі (опозиції еліта – народ); 3) існуванням в національному характері українців таких якостей, як кмітливність та впертість, які межують з правовим нігілізмом. Серед країн, у яких моральні стандарти вищі, ніж в Україні, українці на перше місце поставили країни Європейського Союзу, а серед країн, у яких моральні стандарти такі самі, як і в Україні, найбільший відсоток віддали Росії.

Висновки. Аналіз свідчить, що відмінність між Україною та країнами ЄС надзвичайно велика як за ефективністю механізмів налагодження всіх сфер суспільної життєдіяльності, так і за цінностями та ціннісними орієнтаціями, які хоч певною мірою збігаються на рівні архетипів, але на рівні суспільної практики значно різняться. На думку науковців, Україна має рухатися в напрямку посиленої демократизації всіх сфер суспільної життєдіяльності, адже вона вже зараз перебуває «на межі» власного і залежного від інших країн розвитку. Значне погіршення умов життя населення «веде» державу у прірву соціальних заворушень та навіть вибухів. Тому прийнятним буде саме соціально-демократичний напрям реформ, які будуть найбільше відповідати ментальності та національним рисам і запитам українців.

ЛІТЕРАТУРА

- Кириленко, 2002* – Кириленко Г.Г. Краткий философский словарь / Г.Г. Кириленко, Е. В. Шевцов. – М. : Филологическое общество «Слово» : ООО «Издательство АСТ», 2002. – 480 с.
- Магун, 2007a* – Магун В. Жизненные ценности населения Украины в европейском контексте [Електронний ресурс] / В. Магун, М. Руднев // Вестник общественного мнения. – 2007. – № 3. – Режим доступу : http://www.polit.ru/research/2007/07/16/10values.html#_ftnref18.
- Магун, 2007б* – Магун В. Жизненные ценности населения Украины: сравнение с 23 другими европейскими странами. Статья вторая / В. Магун, М. Руднев // Вестник общественного мнения. Данные. Анализ. Дискуссии. – 2007. – № 4 (90). – С. 39-51.
- Моральність українського..., 2010* – Моральність українського суспільства [Електронний ресурс] – Київський інститут проблем управління ім. Горшеніна, 2010. – Режим доступу : <http://www.kipu.org.ua>.
- Рябчук, 2000* – Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізненого націєтворення / М. Рябчук. – К. : Критика, 2000. – 303 с.
- Treaty of Lisabon* – Treaty of Lisabon [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://europa.eu/lisbon_treaty/index_en.htm.
- Щербакова, 2013* – Щербакова Ю. Цінності об'єднаної Європи. Монографія. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2013. – 206 с.

REFERENCES

- Kirilenko, 2002* – Kirilenko G. G. Kratkiy filosofskiy slovar / G. G. Kirilenko, E. V. Shevtsov – M. : Filologicheskoe obsche st v o «Slovo»: ООО «Izdatelstv o AST», 2002 – 480 s.
- Magun, 2007* – Magun V. Zhiznennyye tsennosti naseleniya Ukrainyi v evropeyskom kontekste [Elektronniy resurs] / V. Magun, M. Rudnev // Vestnik obschestvennogo mneniya. – 2007. – №3. – Rezhim dostupu : http://www.polit.ru/research/2007/07/16/10values.html#_ftnref1
- Magun, 2007* – Magun V. Zhiznennyye tsennosti naseleniya Ukrainyi: sravnenie s 23 drugimi evropeyskimi stranami. Statya vtoraya. / V. Magun, M. Rudnev // Vestnik obschestvennogo

- mneniya. Dannyye. Analiz. Diskussii. – 2007. – # 4 (90). – S. 39-51.
- Moralnist ukrainskoho suspilstva* – Moralnist ukrainskoho suspilstva [Elektronnyi resurs] – Kyivskiy instytut problem upravlinnia im. Horshenina. – Rezhym dostupu : <http://www.kipu.org.ua>.
- Riabchuk, 2000* – Riabchuk M. Vid Malorosii do Ukrainy: paradoksy zapizniloho natsiietvorennia / M. Riabchuk. – K. : Krytyka, 2000. – 303 s.
- Treaty of Lisabon* – Treaty of Lisabon [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://europa.eu/lisbon_treaty/index_en.htm.
- Shcherbakova, 2013* – Shcherbakova Yu. Tsinnosti obiednanoi Yevropy. Monohrafiia. Kyiv. Vydavnychy tsestr «Akademiia». – 2013.

УДК 159.9:616.89

Оксана Федорченко

РОЗВИТОК ТА КОРЕКЦІЯ ДОВІЛЬНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ ПСИХІЧНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ З СИНДРОМОМ ДЕФІЦИТУ УВАГИ З ГІПЕРАКТИВНІСТЮ

У статті подано опис ефективного підходу до корекції синдрому дефіциту уваги з гіперактивністю (СДУГ) для аналізу довільної регуляції психічної активності як базового порушення при даному типі дизонтогенезу. Досліджено процеси довільної регуляції психічної активності у дітей з синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю у віці 7,5-11 років. Виявлено особливості довільної регуляції психічної активності у дітей із синдромом дефіциту уваги з гіпертонічною активністю, створено програму розвитку регуляторних функцій дітей із синдромом дефіциту уваги з гіперактивністю. Показано, що термін «довільна регуляція» розглядається як загальне поняття ряду процесів або компонентів керуючих функцій. Виділено наступні рівні довільної регуляції психічної активності: перший рівень – активності (моторики); другий рівень – регулювання вищих психічних функцій; третій рівень – добровільність емоційної регуляції.

Ключові слова: синдром дефіциту уваги з гіперактивністю (СДУГ), резидуально-органічний синдром (перинатальної енцефалопатії (ПЕП)), мінімальна головна дисфункція (ММД), статико-локомоторна недостатність, порушення морфо-функціонального онтогенезу ЦНС, моторика, регулювання вищих психічних функцій, добровільність емоційної регуляції.

В статье подано описание эффективного подхода к коррекции синдрома дефицита внимания с гиперактивностью (СДВГ) для анализа произвольной регуляции психической активности как базового нарушения при данном типе дизонтогенеза. Исследованы процессы произвольной регуляции психической активности у детей с синдромом дефицита внимания и гиперактивности в возрасте 7,5-11 лет. Выявлены особенности произвольной регуляции психической активности у детей с синдромом дефицита внимания с гипертонической активностью, разработана программа развития регуляторных функций детей с синдромом дефицита внимания с гиперактивностью. Показано, что термин «произвольная регуляция» рассматривается как общее понятие, за которым находится ряд процессов или компонентов управляющих функций. Выделены следующие уровни произвольной регуляции психической активности: первый уровень – активности (моторики); второй уровень – регулирование высших психических функций, третий уровень – добровольность эмоциональной регуляции.

Ключевые слова: синдром дефицита внимания с гиперактивностью (СДВГ), резидуально-органический синдром (перинатальной энцефалопатии (ПЭП)), минимальная головная дисфункция (ММД), статико-локомоторная недостаточность, нарушения морфо-функционального онтогенеза ЦНС, моторика, регулирование высших психических функций, добровольность эмоциональной регуляции.